

Beke György erdélyi gondjai

„Nézz uram a hátad mögé is
ott is lakoznak

s örülnének a mosolyodnák”

(KÁNYÁDI SÁNDOR:

Isten háta mögött)

Beke György egyik vallomásában, a *Túlélő képek* című kötetben Kántor László művészfotóinak tükrében vizsgálhatja önmagát, az arc ráncait, a fejállást, szemeinek tükrét, a pillanatra megálló mozdulatot. Úgy érzi, hogy olykor szeme sarkában halvány mosoly rejtőzik, „szelid derűt” vesz észre, mely csak édesapjának temetésén tűnt el. Eltűnődik azon — most éppen önmaga felé forgatva a művészi ábrázolás kameráját —, hogy évtizedekkel maga mögött, rendszeres írói-újságírói munkájára visszapillantva: életpályája közben mennyi volt a kényszeredett és a valóságos derű? Mennyi a „beidegződöttség”, a „kísértet-derű”, a félelem által előhívott mosoly? S mennyi mögötte a keserű számvetés, komor önvizsgálat, kétségbeesett elzárkózás, elfojtott kiáltás? Hiszen a *Túlélő képek* közeli felvétele, a negyvenkettedik oldalon levő kalapos kép — egyértelműen komor, háttérben egy épület falával, egy rácsozott ablakkal. Maga az író is lehántja magáról a felesleges költői kérdéseket, feltételezett kettősséget, s így vall keserűségéről, a kötetek köré font „szögesdrótról”, a „boltívek teherbírást” nehezen elviselő félelemről: „Szeretném, ha hideg masinád és igazságra hevülő szived megörökíthetné egyszer arcomon a gondot is. Azt a gondot, amelyet szabadon, úszintén vállalhatok ezért a földért, ezért a népért, s nem kevésbé azért is, hogy a bérlők kényszer-mosolyát gazdai alázattal és önbizalommal törölhessem — törülhesstük — le az arcainkról.”

Magyar gondok Erdélyben — írja fel Beke György egyik kötetének címéül. Azonban még többet árul el az alcím: „Egyéni feljegyzések közös fájdalomokról”. Az író korábbi er-

délyi riportútjain ezernyi emberi gondot szőtt egységes mű szövetévé, csaknem megyénként barangolva be országrészeket Szatmártól Biharig és Máramarosig. S ahogy Görömbei András állapította meg: Beke György a maga „valóságkutató” szenvedélyével, népsorsot vigyázó ihletett riportjaival már iskolát teremtett a romániai magyar irodalomban”. Beke mindjárt a kötet első írásában, 1990 márciusában azt a kérdést teszi fel, hogy az 1989-es decemberi bukaresti események jök-e nekünk, magyaroknak? S azonnal személyes emléket idézi fel a körötte kavargó bukaresti utcákról, a félelem hirtelen feloldódásáról, a forradalomnak látszó pillanatokról. Közben eszébe jut megalázott nagyapjának 1918 utáni közérzete, az örök szorongások régen és most. Felveti az emberi és írói megszólalás lehetőségét, Bodor Pál keserű metaforáját, a haldoklás szabadságát anyanyelven. Beke György természetesen nem hallgathatja el a maga írói sorsát sem, a cenzúra béklyóit, a „némaságra ítéletét”, az álnéven való írás sajátságos publikációit. A *Csángó passió* című könyve különösen jelentős zaklatásokat idézett elő. Az elnémités után és a támadások keresztüztüében kényszerű távozásra gondolt, Magyarországra települt át. De változatlanul erdélyi maradt, a könyvét hazaküldi — „szolgálatértre”.

Nyelvben bujdosásról vall Beke György számos írásában. A csaknem abszurd novellának beillő valóságot ábrázolja egyszer, amikor a kolozsvári utcán Cseke Péterrel menve „lélekszorító” pillanatokot élnek át: követik őket. A József Attila-versből, a *Levegőt!* sorából ismert emberi kiszolgáltatottság élveledik meg előttünk ezen íráskor lapjain. Hol a menedék? Hová futhat a költő? — kérdezte hajdan Radnóti, most még Beke György. Az erdélyi történelem tragikus fejezeteit vizsgálva csak az anyanyelvbe bújhat el, csak oda menekülhet. A korábbi időszakokban is az erdélyiek mutattak példát — gondolva Aranka György mozgalmára, nyelvművelő társaságára 1793-ban. S a közelmúltban Szabó T. Attila kiemelkedő munkássága hívta fel a figyelmet a tudományos nyelv- és nemzetmentés bámulatos lehetőségeire: az *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár*ra. Említhetjük Szabédi Lászlót, akinek tragikus sorsa a magyar nyelvvel kapcsolódott össze. S közben még nem is szoltunk a kolozsvári Szabó Zoltán stílustörténeti munkáiról vagy P. Dombi Erzsébet Őt érzék muzsikája című kötetéről stb. Hiszen az anyanyelv őrzése nemcsak a nyelvtörténetben, a nyelvművelésben rejlik, hanem a magyar stílus kutatásában, a nyelvi megformálás szépségének felfedezésében is. De a mindennapi élet gondjait sorolja Beke György a *Magyar gondok Erdélyben* című kötetében: a magyarul való megszólalás gondjait, a helységnevek román változatának használatát, a tankönyvek szövegének ezernyi hibáját, túlzott „feledékenységet”. S ahogy megfogalmazza: „Otthonosságunk egyik első feltétele, hogy anyánk nyelvén szólalassunk meg mindenütt.” Ez a gondolat természetesen „rimel”, összecseng. Sütő András megfogalmazásával a sajátosság méltóságáról, az anyanyelv templomának építéséről, a mindannyiunk megőrzésének felelősségéről. A *Sikaszói fenyőforgácsok* című kötetében Sütő azt a hitet szeretné sugallni, hogy Erdélyben, a Békás-szoros szikláin levő fenyő márknyi termőtalajon is megkapaszkodik, állja a szelek ostromait. Beke György pedig Márton Áron püspök emlékét, példáját idézve sugall nagyszerű emberi magatartásra.

Az iskola, a magyar iskola — az erdélyi magyarság sorsának és jövőjének egyik kulcskérdése. Beke György az *Iskola és/vagy család* című írásában a magyarság megőrzésének egyik legfontosabb gondját fejtegeti a megszűnt magyar iskolákat és magyar tagozatokat összesítve. Eljut addig a következtetésig, hogy csupán a család marad meg az „anyanyelvűség védővarának” Erdélyben. 1989 októberében teszi fel fájdalmas kérdéseit: „Fel kell készülnünk azokra az időkre is, amikor egyáltalán nem lesznek magyar iskoláink? Fel lehet-e készülni erre? »Agyunkba nem fér bele a halál« — írta naplójegyzetében, az öregedés riadalmával 1972-ben Illyés Gyula. A nemzethalál beleférhet?” És valamiféleképpen az iskolák szükségességéről vall egy egész könyvben Beke György *Régi erdélyi iskolák* címmel. Egy négyszáz oldalas könyv a maga „mentsége”, az erdélyi magyar iskolák dicsérete. Az író itt igazán kibontakoztatja tehetségét, érzékeltetheti az olvasóval alkotói arculatának sokszínű-

ségét. Megszólal benne a magyar múlt kutatója, a friss élményeket rögzítő újságíró, a személyes emlékeit feldolgozó vallomások író, az irodalom- és művelődéstörténeti kutató stb. Beke György mindig vallomásokkal, személyességgel szól meg, ott van valóságosan a Bethlen Kollégiumban és „tolmács nélkül” Kós Károllyal vagy Molter Károllyal, de szellemi értelemben Apáczai vagy Szabédi alakja mellett is. Felidézi Apáczai Csere János szellemét a kolozsvári Farkas utcában, s közben jó turistavezetőként elmeséli a régi és új református kollégium történetét. S közben felsóhajt: „Itt, a Farkas utcában Apáczai uram gondjára lenne szükségünk, nyelvünk megváltására.” Bemutatja Gaál György erdélyi iskolatörténetét, beszámol Kristóf György tanár munkásságáról, hivatkozik az Ady által nagyon szerett zilahi Wesselényi Kollégiumra. Majd egy szászvárosi emléket idéz fel: Konsza Samu bácsi alakját, a hajdani Székely Mikó Kollégiumból, akivel még 1938-ban találkozott kisiskolásként. Másutt a nagyenyedi Bethlen Kollégiumról szól, mint Sütő András, odébb a vargasi iskoláról, aztán a marosvásárhelyi református kollégiumról, a csíkszeredai katolikus főgimnáziumról stb. De a hajdani iskolák felsorolása kevés, leszűkítene az író munkáját. Ezek az írások nem iskolatörténetek. Beke György mindig szélesebb körben mozog, szemlélete minden alkalommal tágasabb. Amikor egy-egy régi iskola, kollégium képe rajzolódik ki írásaiban, akkor mindig ott él mögötte az ember: a tanár és a diák. És azok háttérében az emberi tevékenység, az irodalmi alkotások, a történelmi események. Apáczai kapcsán Áprily Lajos verse, Páskándi Géza drámája, Fábian Ernő monográfiája. Csíksomlyóról írva a középkori misztériumjátékokról szól, majd a budai Várszínházban nagy sikerrel előadott Csíksomlyói passióról. A zilahi Wesselényi Kollégiumról beszámolva természetesen a hajdani diák, Ady Endre vallomását idézi, aki Párizsba költözve fogalmazta meg sorait a kollégium szelleméről, arculatáról. A csíksomlyói ferences templom és kolostor bemutatása után szívesen fordul Orbán Baláshoz, *A Székelyföld leírása* című munkájához. Később a székelykeresztúri unitárius főgimnázium képe jelenik meg, és utána Böződi György szavait idézi a *Székely bánja* című könyvéből.

„Ne hagyjátok az iskolát!” — írta Reményik Sándor egyik versében. Beke György régi erdélyi iskolákról szóló könyve utolsó fejezetének is ez a címe. A türelmetlen román államhatalom magyarellenés, magyar iskolákat visszaszorító politikáját vizsgálja az író, és indokoltan hivatkozik Tamási Áronra, Sipos Domokosra, Szemlér Ferencre, Horváth Istvánra és másokra. Az iskolákról szóló munka így változik kicsit az erdélyi sors és irodalom ábrázolójává is. Szabédi László öngyilkossága is hozzátartozik az erdélyi iskolák történetéhez. Így ír erről Beke György: „Időben később, meghurcolások után, Szabédi László professzor is a vonat kerekéi elé fekszik, bakancsát vigyázzállásba zárva, mint egy katona.” Máig nyúló, kolozsvári egyetemmel kapcsolatos adatot találunk ebben a könyvben: 1968-ban vették fel utóljára új munkatársat a magyar nyelv és irodalom tanszékre: Cs. Gyimesi Évát. Az egyetem, a felsőfokú oktatás fontossága másfelé is fordítja a könyv írójának és olvasójának érdeklődését: az erdélyi magyar irodalom felé. Beke György erdélyi iskolákról szóló könyvében természetesen nem ad irodalomtörténeti áttekintést, nem készít íróportrékat, de számos alkalommal hivatkozik az iskolák és a tanítás kapcsán a magyar irodalomra. A távolabbi múltból felidézi Petőfi és Arany munkáit, Ady és Móricz szerepét. De természetesen gyakran felmerül Elek apó, Benedek Elek és a Cimbora szerepe. Kós Károlyt felkereste a *Tolmács nélkül* című kötetbe gyűjtött interjú kapcsán is („Igen, a nyelv nagy dolog, mert az irodalmi alkotás egyetlen építőanyaga és formáló eszköze”). Most ebben a kötetben Tamási Áron *Vitrasztásából*, Böződi György *Székely bánjából*, Balázs Ferenc *A rög alatt* című önvallomásából, Jákó Zsigmond művéből idéz. Kacsó Sándor háborús emlékéiről vall itt és a *Nyomjelző rokonság* című kötetében. Balogh Edgár *Férfimunka* című 1986-os emlékiratából a kolozsvári egyetem ügyére vonatkozó részt idézi: „A nemzeti kérdés megoldásának erkölcsi próbája lett.” Hasonlóképpen fontos volt a Kalkós-motívumok keresése egy korábbi kötetében (*Meghívó nélkül*), vagy a Szilágyi Domokos-epizódokat

megörökítő vallomás egy folyóiratban. Hiszen irodalomtörténeti értékű adalékot őriz meg Beke György, amikor a Szilágyi Domokossal együtt töltött napokat idézi, Bákó tájékát, a ballada motívumát, amely a költő *Bariók Amerikában* című versének kezdete; s a hazátlanság élményére gondol a csángó balladát megszólaltatva („Hova vetemedtél / hova vetemedtél / szivárvány havasról / szivárvány havasról”...)

Farkas Árpád a Beke György-jelenségről ír a Látóban: jóízű legendákról, „bakancsára szerelhető és összecsuksukható szárnyakról”, „lelkiismeret-bolygató és közösségi önérzetet sugárzó írói magatartásáról”. A költő vallomásának kulcsszava talán ez: Beke György egy-személyes intézmény, különös szívóssággal tevékenykedő író, aki a Bukaresttől Máramaros-szigetig, Bákótól Temesvárig levő körben, szétszórtságban és egységben élő magyarság gond-jait kutatja, leírja, nem felejtí. S ez a hűség sugallja legújabb kötetének, a *Világos árnyékában* című regényének egyik fő gondolatát, az 1848/49-es magyar szabadságharc katonáinak kény-szerű szétszóródását. Könyvének egyik alapja, támpillére Koós Ferenc emlékirata, melyet felhasznál a *Régi erdélyi skólákban* is, a Kollégiumok egyénisége fejezetben. Itt is, ott is a szülőföld ereje, szeretete él, mely a regényben Koós felkiáltásában összegződik: „Egyedül a szülőföld nem halhat meg soha!”

SZEKÉR ENDRE